

núm
40

Africanía

La dimensió africana d'Iberoamèrica

 Quaderns
de Pau
i Solidaritat

PERIODICITAT: Trimestral

Febrer 2009

Autor: Luis Beltrán, director, Cátedra UNESCO de Estudios Afroiberoamericanos, Universidad de Alcalá i Luz María Martínez Montiel, presidente Afroamérica-México.

Edita: Direcció General de Cooperació,
Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració

<http://dgcooper.caib.es>

Coordinació: Mitjans de comunicació S.L.

Disseny i maquetació: Antonia N. Pérez, Maria Perelló i Dori Hernández

Direcció: Carretera de Valldemossa, Km. 7,4. Parc Bit, Edifici Lleret.

Codi Postal: 07121. Palma

Imprimeix: Jorvich S.L.

Dipòsit legal: PM-503/2005

ÍNDIX

1. Una omisió inacceptable i injusta	4
2. El context iberoamericà.....	8
3. Escenaris de la història	10
4. La ruta de l'esclau: el tràfic atlàntic.....	13
5. L'esclavatge a Hispanoamèrica.....	20
6. La població d'estirp africana, portadora de cultura	30
7. La població afrodescendent iberoamericana té diversos orígens	31
8. Afrodescendents davant la discriminació i la igualtat.....	32
9. Llengua i africanía	32
10. Literatura afrohispanica i afrobrasileira	35
11. Sincretisme religiós afroiberoamericà.....	37
12. Música, instruments i ball	41
13. Arts plàstiques	45
14. Flux i reflux: Àfrica subsahariana-iberoamèrica	45
15. Reconeixement de l'africanía	46
16. Àfrica i Iberoamèrica a l'inici del tercer mil·lenni	46

1. UNA OMISSIÓ INACCEPTABLE I INJUSTA

Després de més de cinc segles, un silenci, una ommissió, una exclusió i fins i tot una negació sembla que encara envolten tot quant es refereix al coneixement de la història i de la realitat social i cultural dels països americans de parla espanyola i portuguesa.

Es tracta, ni més ni menys, de l'intent d'eliminar una de les tres arrels que conformen aquestes nacions, sense les quals la seva percepció corre el perill de no estar ben fonamentada i, per tant, de no ser tan correcta com necessàriament hauria de ser.

En concret, ens referim a la invisibilitat de l'africania o bagatge de l'Àfrica negra a l'Amèrica hispanoparlant, a pesar que la presència africana la tinguem freqüentment davant nosaltres, i que es manifesti amb més o menys intensitat, com a experiència del present i/o del passat, com ara el fet que almenys un 30 % de la població és afrodescendent i que perduren, fins i tot com a símbols de la identitat nacional, elements culturals d'origen subsaharià.

És cert que quan Cristòfor Colom va desembarcar a les Antilles el 1492 es va produir, efectivament, una trobada entre dues civilitzacions, l'europea i la indoamericana, la qual cosa podria explicar parcialment l'existència d'aquesta ommissió. Però uns quants anys més tard s'hi incorporarà un nou element poblacional que inclourà una tercera civilització, la negroafricana. D'aquesta manera ens situam davant l'encontre de tres grans protagonistes

de la història i de la realitat iberoamericanes.

Per això, no es pot continuar amb una bena als ulls a l'hora de les memòries col·lectives o del progrés del coneixement, i continuar ignorant fets i realitats que són fruit de la participació africana a la formació d'Hispanoamèrica, especialment si tenim present les més que dures condicions en què arribaren i visqueren aquests contingents humans, forçats a ser mà d'obra esclava.

Per les raons adduïdes, urgeix reconèixer i rehabilitar l'africania, perquè la situació actual resulta científicament inacceptable i èticament injusta i, més greu encara, continua nodrint

EL MÓN IBEROAMERICÀ I SUBSAHARIÀ

prejudicis i estereotips que sostenen pràctiques discriminatòries. Per escometre, però, aquest canvi indispensable, s'ha de començar sobretot als països que més es van beneficiar d'aquesta aportació, amb una àmplia tasca de divulgació mitjançant exposicions, publicacions, programes de radiodifusió i televisió, així com amb la inclusió d'aquesta temàtica en els programes d'algunes assignatures de l'ensenyament mitjà i universitari.

En aquest sentit, constitueixen un exemple per a Espanya les accions pioneres integrades per tal de donar a conèixer l'africania proposades per la Càtedra UNESCO d'Estudis Afroiberoamericans i Afroamèrica-Mèxic, emparades i afavorides per la Direcció General de Cooperació del Govern de les Illes Balears -difusió cul-

tural (exposició i publicació)- i el suport de la Universitat, institució de docència i investigació que va afavorir una taula rodona amb especialistes hispanoamericans i espanyols el novembre de 2008.

Així mateix, caldria aquí recordar els vincles que uneixen al poble balear amb Iberoamèrica, on resideixen part dels seus emigrants i descendents, així com la importància de la immigració procedent d'aquesta regió a l'espai balear. A això s'hi ha d'afegir la presència empresarial balear -concretament, en el sector turístic- especialment a països on ressalta l'africania (Cuba, la República Dominicana, Veneçuela, etc.), per la qual cosa aquesta tasca de difusió complementarà el coneixement que es tenguí d'aquests països.

PAÏSOS DE L'ÀFRICA SUBSAHARIANA

País	Any d'independència	Capital	Superfície (km²)	Població (estimació a juliol'07)	Ingrés per capita 2006 \$USA
Angola	1975	Luanda	1.246.700	16.941.000	6.425
Benín	1960	Porto-Novo	112,62	8.078.314	1.604
Botswana	1966	Gaborone	600,37	1.815.508	17.779
Burkina Faso	1960	Ouagadougou	274,2	14.784.000	1.300
Burundi	1962	Bujumbura	27,83	8.390.505	393
Cap Verd	1960	Praia	4,033	423.613	3.498
Camerún	1960	Yaoundé	475,44	18.549.000	2.164
Centroatricana, Rep.	1960	Bangui	622,984	4.343.000	761
Comores	1975	Moroni	2,17	711.417	1.142
Congo, Rep.	1960	Brazzaville	342	3.800.610	4.037
Congo, Rep. Dem.	1960	Kinshasa	2.345,410	62.636.000	332
Costa d'Ivori	1960	Yamoussoukro(Abidjan)	322,46	19.262.000	1.775
Txad	1960	N'Djamena	1.284.000	9.885.661	1.696
Eritrea	1993	Asmara	121,32	4.906.585	774
Etiòpia	-	Addis Abeba	1.127.127	79.221.000	868
Gabon	1960	Libreville	267.667	1.454.867	14.746
Gàmbia	1965	Banjul	11,3	1.688.359	1.403
Ghana	1957	Accra	239,46	23.478.000	1.515
Guinea	1960	Conakry	245.857	9.947.814	1.115
Guinea-Bassau	1973	Bissau	36,12	551.201	495
Guinea Equatorial	1968	Malabo	28.051	507.000	14.068
Kenya	1963	Mairobi	582,65	1.472.789	1.745
Lesotho	1966	Maseru	30.355	2.125.262	1.353
Libèria	1848	Monròvia	111,37	3.195.931	379
Madagascar	1960	Antananarivo	587,04	19.683.000	1.132
Malawi	1964	Lilongwe	118,48	13.603.181	841
Mali	1960	Bamako	1.240.000	11.995.402	1.071
Mauritània	1960	Nouakchott	1.030.700	3.270.065	2.123
Maurici	1968	Port Louis	2,04	1.250.882	12.074
Monçambic	1975	Maputo	801,59	21.397.000	885
Namíbia	1990	Windhoek	825.418	2.055.080	5.497
Níger	1960	Niamey	1.267.000	12.894.865	668
Nigèria	1960	Abuja	923.768	148.093.000	2.203
Ruanda	1962	Kigali	26.338	9.907.509	951
Sao Tomé Isla Príncipe	1975	Sao Tomé	1.001	199.579	1.656
Senegal	1960	Dakar	196,19	12.521.851	1.768
Seychelles	1976	Victoria	455	81.895	17.829
Sierra Leone	1961	Freetown	71,74	6.144.562	732
Somàlia	1960	Muqdiisho	637,657	9.118.773	n/d
Sud-Àfrica, Rep.	1910/1994	Bloemfontein, Pretòria, Ciutat del Cap	1.219.912	47.850.700	10.233
Sudan	1956	Khartum	2.505.810	38.560.000	2.322
Swazilàndia	1968	Mbabane	17.363	1.133.066	4.963
Tanzània	1961	Dodoma(Dar es Salaam)	945.087	40.454.000	1.353
Togo	1960	Lomé	56.785	5.701.579	825
Uganda	1962	Kampala	236,04	30.884.000	990
Djibouti	1977	Djibouti	23.000	496.374	2.407
Zàmbia	1964	Lusaka	752.614	11.477.447	1.386
Zimbabwe	1965/1980	Harare	390,58	12.311.143	n/d

PAÏSOS IBEROAMERICANS

País	Capital	Població (km2)	Superfície 2008 \$USA	Ingrés per capita
Argentina	Buenos Aires	38.747.000	2.780.000	14.376
Bolivia	La Paz	9.182.000	1.098.580	4.200
Brasil (R.F)	Brasília	187.316.00	8.511.965	10.222
Chile	Santiago	16.295.000	756.950	14.673
Colòmbia	Bogotà	41.800.000	1.138.910	7.059
Costa Rica	San José	4.327.000	51.100	10.761
Cuba	La Habana	11.269.000	110.860	n/d
Dominica, Rep.	Santo Domingo	9.183.984	48.730	7.420
Ecuador	Quito	13.228.000	283.560	7.449
El Salvador	San Salvador	7.202.807	21.040	6.035
Guatemala	Ciutat de Guatemala	12.599.000	108.890	4.900
Hondures	Tegucigalpa	7.205.000	112.090	4.275
Mèxic (EEUU)	Ciutat de Mèxic	108.299.950	1.972.550	13.141
Nicaragua	Managua	5.487.000	126.494	2.713
Panamà	Ciutat de Panamá	3.232.000	78.200	11.139
Paraguay	Asunció	6.158.000	406.750	4.666
Perú	Lima	27.968.000	1.285.220	8.383
Puerto Rico (E.L.A.)	San Juan	3.955.000	8.870	n/d
Uruguay (R.O.)	Montevideo	3.463.000	176.220	12.565
Veneçuela (R.B.)	Caracas	26.749.000	912.050	12.867

2. EL CONTEXT IBEROAMERICÀ

Les societats hispanoamericanes són el resultat de dos processos paral·lels però vinculats que les han determinat: el mestissatge i la transculturació, en altres paraules, el mestissatge biològic i cultural. Bàsicament, la població iberoamericana es caracteritza per aquesta situació, que difereix d'altres casos postcolonials. El mestissatge hauria de ser vist com una possibilitat de transcendir les diferències racials, encara que en la majoria dels casos és asimètric, especialment a causa de la situació colonial, en la qual hi havia una estratificació social que coincidia amb les diferències racials. Quant al fenomen de la transculturació, la cultura dels països iberoamericans és el resultat d'un procés de contacte que va alterar les característiques originals de les tres cultures participants, la qual cosa ha donat lloc a una cultura pròpia.

Com ja s'ha dit, un dels elements, l'africà, va ser el que va tenir les dificultats més grans per imposar-se a causa de l'estatus social dels qui en van ser els portadors, els esclaus africans que arribaven a Amèrica per contribuir obligatòriament a les feines més dures i que, tanmateix, aportaran

unes pautes culturals de les quals avui en dia podem identificar l'origen.

L'esclavatge, institució i pràctica que va constituir una etapa en la història de la humanitat, assoleix, en el tràfic transatlàntic i l'esclavatge africà a les Amèriques, dimensions desconegudes en un període de gairebé quatre segles (segles XVI-XIX), i és l'origen d'aquesta important aportació subsahariana.

Aquests milions d'africans i africans van ser forçats, en circumstàncies dramàtiques, a abandonar les seves llars, les seves famílies, els seus béns, i a emprendre una llarga i colpidora travessia transatlàntica amuntegats en vaixells, on una part d'ells moriria, i convertir-se en trepitjar terra americana en esclaus destinats a les feines més dures en condicions moltes vegades despietades, amb la finalitat de generar riquesa per a altres i fer possibles els projectes colonials.

En altres paraules, el sofriment de milions d'africans i afrodescendents al Nou Món va sostenir, amb la seva feina forçada, l'eclosió i la consolidació dels imperis europeus, va aportar importants elements culturals en aquesta trobada asimètrica de pobles i civilitzacions que va tenir lloc al continent americà, i va ser un dels vèrtexs del

MODELS DE RELACIONS RACIALS A AMÈRICA

EUA

enciamera
(salad bowl)
segregació
endogàmia

HISpanoAMÈRICA

ajiaco / sancocho*
(melting pot)
integració
mestissatge

* Guisats de Colòmbia, Panamà, la República Dominicana, etc.

procés gradual de mundialització que tenim avui.

Les seqüeles del tràfic d'esclaus inclouen la destrucció de famílies, la desarticulació de societats i la desestructuració de sistemes polítics i d'economies a molts de pobles al sud del Sàhara, la qual cosa constituirà una gran rèmora per a Àfrica en els segles posteriors. Cal no oblidar que un dels mites de l'esclavatge i de la colonització va ser el de dur a terme una missió civilitzadora a pobles que suposadament no eren civilitzats, la qual cosa es devia al fet que els països hegemònics d'Europa havien de legitimar les seves accions, i negaven l'existència de les cultures de pobles que van ser víctimes d'aquestes dues pràctiques. A això s'hi afegiria freqüentment la ignorància i els prejudicis dels qui les van dur a terme.

Malgrat la seva situació adversa, la població africana i afrodescendent a les Amèriques va donar el seu fruit i

generosament va contribuir a la formació de les cultures iberoamericanes en diversos camps (llengua, literatura, religió, arts plàstiques, música, tradicions orals, medicina popular, gastronomia, etc.), va transmetre els ideals llibertaris i de resistència amb els seus alçaments i la creació de territoris lliures –veritaders ens polítics– com van ser els palenques, cumbes o quilombos, i va engreixar posteriorment les files dels exèrcits llibertadors que conduirien a la independència. D'altra banda, cal esmentar els casos d'alguns africans i afrodescendents que van arribar com a homes lliures a Iberoamèrica, com ara el cas dels conquistadors Juan Garrido y Ñuflo de Olano o d'Estebanico i de soldats o bé de grups que van ser acollits a territoris colonials, o el cas d'aquells que van aconseguir la llibertat utilitzant les escltxes legals per formar part de la població lliure de color, que seria la majoritària d'origen africà a les colònies espanyoles a partir del segle XVIII.

Tombuctú

IMPERIOS Y REINOS AFRICANOS

3. ESCENARIOS DE LA HISTÒRIA

Al final del segle XV el món estava constituït per societats que es caracteritzaven per diferents tipus de civilització, diverses formes d'organització política i també diversos modes de producció. A escala internacional, el món estava dividit en diversos subsistemes sense una vinculació global, la qual cosa afectaria molt especialment el continent americà.

A Europa, des de la península Ibèrica fins als confins centreorientals s'assisteix, poc o molt, a importants transformacions socials, polítiques, culturals, així com a innovacions tecnològiques, que en el cas de la navegació facilitaran els grans desplaçaments marítims.

A l'era d'expansió comercial a la Mediterrània la seguiria, en el segle XV, una altra d'orientada cap a l'Atlàntic, liderada per les dues monarquies ibèriques; Portugal assoliria les costes d'Àfrica, i Espanya desembarcaria al Carib, porta d'entrada d'Amèrica per a Europa, divisió espacial ratificada per una butlla papal.

A l'Àfrica subsahariana precolonial hi va haver una gran diversitat d'organitzacions polítiques i socials, de modes de producció, de cultures i de llengües. Van coexistir així des d'imperis descentralitzats fins a regnes centralitzats i ciutats estat, amb societats acèfales i segmentàries; economies agrícoles, ramaderes, pastorals, o bé d'activitats metal·lúrgiques amb economies de subsistència, de recol·lectors i caçadors; centres urbans dedicats a l'artesania i integrats als circuits comercials amb grans espais poc poblats de sabanes, selves i deserts; societats sedentàries amb nòmades; centenars d'idiomes amb innombrables modalitats dialectals; sistemes de paren-

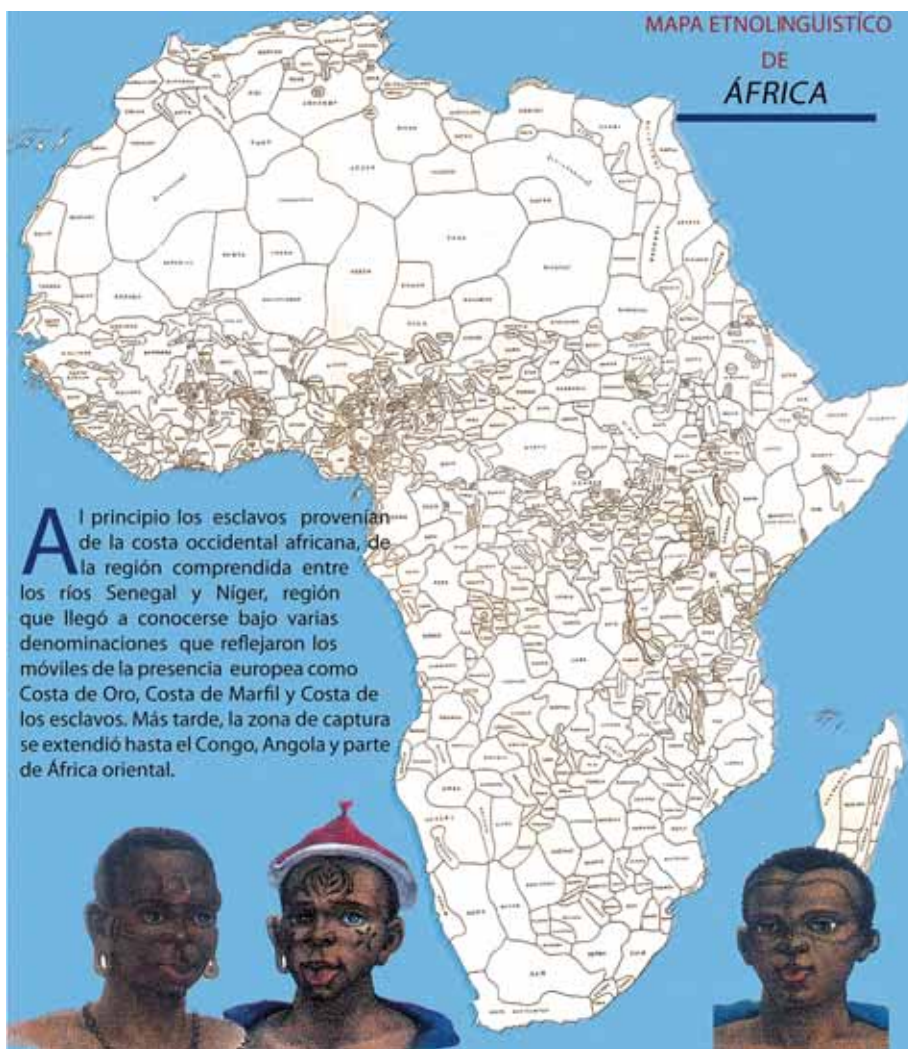

tiu matrilineals, patrilineals o mixtos. En resum, civilitzacions que reflectien cultures originals.

Tanmateix, a sota d'aquesta heterogeneïtat hi hauria una certa homogeneïtat: la predominança de la família extensa, la poliginia, la solidaritat clànica i etnocultural, la propietat comunal i l'especialització del treball vinculada al gènere, les

relacions socials generalment basades en el parentiu.

Un tret comú d'aquestes civilitzacions va ser el seu caràcter àgraf, és a dir, cultures basades en l'oralitat, dipositària de la saviesa d'aquests pobles, per la qual es regeixen la seva estructura i el seu funcionament. S'hi podria afegir, així mateix, l'existència de grans famílies lin-

que pertanyien a un poble hegemònic, com van ser els imperis asteca i incaic, que es van distingir per la seva notable organització politico-administrativa, d'ideologia teocràtica, basada en una jerarquització de la societat. Aquests imperis van aconseguir uns bons nivells

güístiques que, com la bantu, temperen el mosaic de llengües parlades i el característic art de la percussió.

L'arribada de l'islam en el segle VII, la irrupció europea a partir del segle XV, les rutes de l'esclavatge i la posterior colonització alteraran irreversiblement el rumb de la història del continent.

A partir del segle VII, les societats de l'Àfrica occidental assoliran el seu apogeu a causa, entre altres factors, del procés d'islamització, que va intensificar els intercanvis, les comunicacions i el comerç.

Els pobles precolombins es van caracteritzar, de la seva banda, per la seva gran heterogeneïtat cultural, social, de modes de producció i de sistemes polítics implantats en un vast territori; hi va haver, també, des de caçadors, recol·lectors i pescadors desproveïts d'una organització política, però amb cohesió de famílies extenses en medis selvàtics, fins a grans imperis multiètnics dominats per una casta governant

de desenvolupament, gràcies a les tecnologies agrícoles, amb la producció de blat de moro, mandioca, patata i quinoa, la domesticació d'animals com ara el gall dindi i les llames andines, i l'obtenció i el treball artístic de metalls preciosos.

Una extensa xarxa de comunicacions uniria les urbs d'aquestes formacions polítiques. Ciutats com Teotihuacán, Tenochtitlán, Tlaxcala, Machu Picchu, Cuzco o les ciutats maies de Tikal, Copán i Palenque, que van destacar pel seu grau de desenvolupament en l'astronomia i la medicina.

Una de les incògnites que quedaria per aclarir seria la hipòtesi de l'arribada precolombina d'africans a Amèrica en el segle XIV. Es tractaria de navegants procedents de les costes de l'actual Senegal, i una de les proves que s'aporten per sostenir aquesta hipòtesi són els trets negroides que presenten els caps olmeques trobats a la regió del golf de Mèxic que, tanmateix, serien anteriors a aquesta època.

4. LA RUTA DE L'ESCLAU: EL TRÀFIC ATLÀNTIC

Encara que la historiografia existent sobre el tràfic esclavista a l'Àfrica subsahariana es refereixi generalment a l'atlàntic -fins i tot al principi, en el cas de la UNESCO-, és cert que si, d'una banda, l'esclavatge va ser lamentablement un fenomen gairebé

universal, de altra, hi va haver tres rutes de l'esclau addicionals en aquesta regió: la ruta transsahariana, la ruta transíndica i la via del Golf. La primera la va generar la demanda americana, va ser duita a terme per europeus cristians en connivència amb comerciants africans a la costa atlàntica i a part de la costa oriental, i va tenir un caràcter intensiu (segles

DEPORTACIONES DEL SIGLO XV AL XIX

SIGLOS XV y XVI

SIGLO XVII

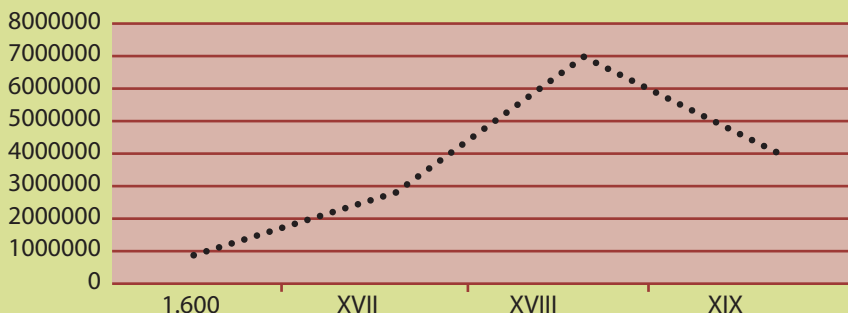
XV-XIX). Les altres tres, de caràcter extensiu, les feren negociants àrabs i arabitzats musulmans (p. ex., els suahili de la costa oriental i altres grups a les regions del Sahel), es van estendre al llarg de diversos segles (segles VIII-XIX) i convertiren el soldanat omanita de Zanzíbar en el gran centre esclavista de l'oceà Índic.

Des del segle XVI fins a la primera meitat del segle XIX, la compra i l'exporta-

ció d'esclaus va dominar les relacions entre Europa i l'Àfrica subsahariana. Els esclaus no eren l'única mercaderia, però sí la de major plusvàlua. Aquest comerç va estar en mans d'anglesos, portuguesos, holandesos, francesos, danesos, genovesos i, excepcionalment, espanyols, que a través de mercès, llicències, assentaments, contractes o contraban introduïren en el continent americà entre 12 i 15 milions d'africans.

NOMBRE ESTIMAT D'ESCLAUS DESEMBARCATS A AMÉRICA

Fins al 1600	900.000
Segle XVII	2.750.000
Segle XVIII	7.000.000
Segle XIX	4.000.000
Total	14.650.000

Font: Kuczynsky, R.R. Population movements. Oxford, 1936 (a Curtis D. Ph. The Atlante Slave Trade. The University of Wisconsin Press. Madison, 1969, pàg. 5).

En el començament del tràfic d'esclaus tot desembarcament havia de dirigir-se a Europa per registrar la càrrega i pagar l'impost corresponent, però a causa de l'alt cost del procediment els comerciants van obrir la ruta directa d'Àfrica als principals ports d'Amèrica: Santo Domingo, l'Havana, Veracruz, Portobelo i Cartagena de Indias. Des del 1602 es va

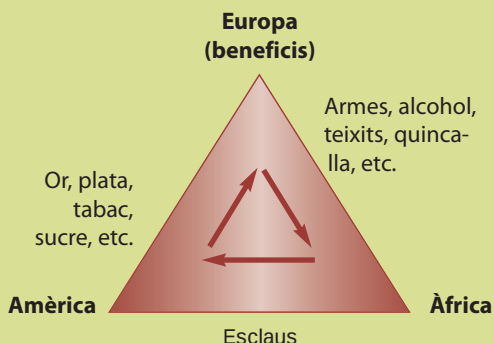
obrir al tràfic Buenos Aires, i el 1751 Montevideo. Des d'aquests ports es conduïen els esclaus a altres regions segons la demanda de mà d'obra.

Amb el comerç triangular, les potències expansionistes van obtenir els enormes beneficis amb què van finançar la revolució industrial.

PERÍODE I DURADA DE L'ESCLAVATGE NEGRE A IBEROAMÈRICA

1501 /1503 (L'Espanyola / República Dominicana)
1880-1886 (Cuba) 1888 (Brasil)
= +/- 387 anys

COMERÇ TRIANGULAR COLONIAL

a. L'origen dels esclaus

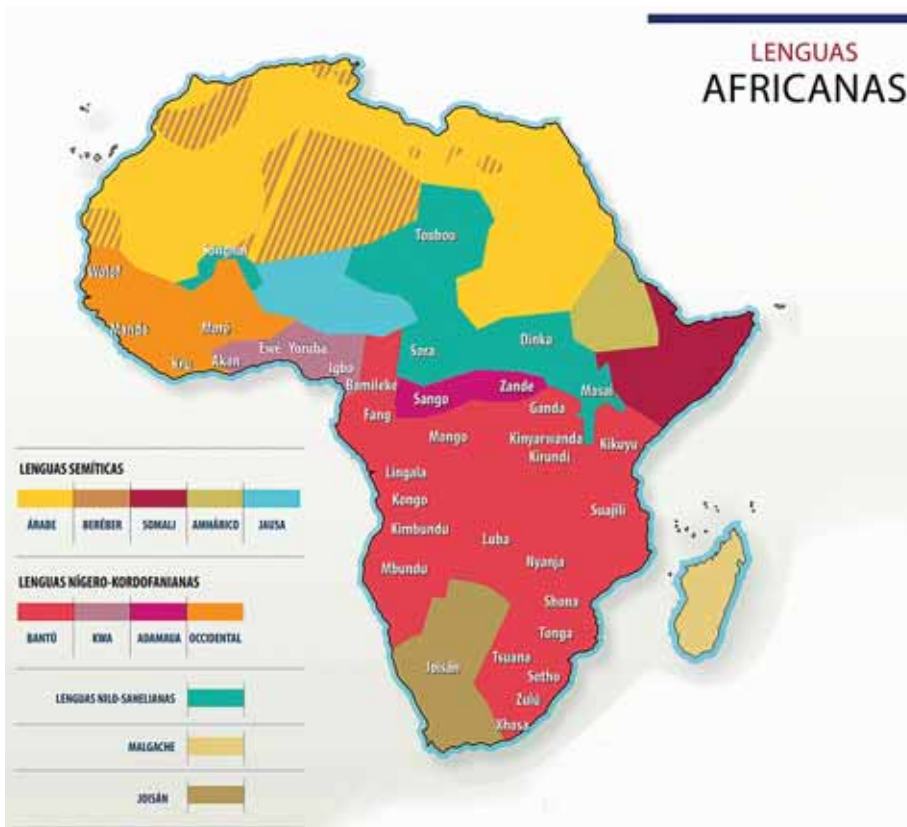
Els esclaus que van arribar a Amèrica procedien de nombrosos grups ètnics africans, i la seva procedència no es limitava a les zones costaneres. Els mbundu, bemba, wòlof, manding, irouba, àkan, ewe, fon, efik, kongo, ruund, makua i altres tants pobles van ser objecte de batudes esclavistes. Aquestes persones serien desposseïdes de la seva condició pel comerç d'éssers humans per ser cosificades com a peces d'Índia, és a dir, mercaderia apta per a un bon rendiment.

Així, en territori americà convergirien subsaharians de totes les àrees del sub-

continent, i donarien lloc a complexos i contactes interafricans multidimensionals.

b. Mapa etnolingüístic d'Àfrica

En un primer moment, els esclaus provenien de la costa occidental africana, de la regió compresa entre els rius Senegal i Níger, regió que va arribar a conèixer-se sota diverses denominacions com Costa d'Or, Costa d'Ivori i Costa dels Esclaus, que reflectien sense embuts els mòbils reals de la presència europea. La zona de captura s'estendria ràpidament fins al Congo, Angola i part d'Àfrica oriental, és a dir, pràcticament a tot el subcontinent.

THE SLAVE TRADE COASTS OF WEST AFRICA

c. Llengües africanes

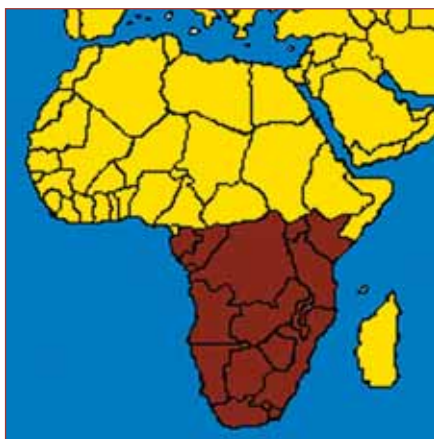
La diversitat lingüística dels africans és prova evident dels seus orígens multi-culturals, i a causa d'això l'Àfrica és per definició poliglota. El grup lingüístic bantu -potser el més important per a lberoamèrica- cobreix una extensa àrea, des del Camerun meridional i Kenya fins al sud del continent, incloent-hi l'Àfrica central. Aquesta família comprèn centenars d'idiomes i les seves modalitats dialectals i supera, en conjunt, els 200 milions de parlants. La llengua bantu més important per la seva difusió i pel nombre de parlants és el suahili (Kenya, Tanzània, Uganda, República Democràtica del Congo oriental, etc.).

Altres llengües bantus representatives serien: kongo, kimbundu, bamba, luba, umbundu, kikuiu, tsonga, lingala, chewa, zulu, shona, tonga, ruund (luba) etc.

d. La captura

Capturats generalment per sorpresa, captius per diverses raons, o venuts per autoritats locals que organitzaven ràt-

L'ÀFRICA BANTU

zies a poblats i llogarets, els futurs esclaus eren concentrats en una base i posteriorment traslladats. A partir de la pèrdua de llibertat, començaria el vertader calvari del que es convertirà en esclau, arrencat de la seva llar i de la seva comunitat, sense identitat i sense cap protecció; desposseïts de la seva cultura material i negada la seva dignitat com a éssers humans, serien reduïts a la servitud i a ignorar la seva sort. A causa de la captura quedaven destrossades les famílies i destruïts els llogarets, es provocaven greus perjudicis a aquestes comunitats i l'Àfrica era privada d'uns homes i unes dones joves en edat productiva que haurien pogut contribuir al desenvolupament de les seves comunitats.

e. El trasllat

No és difícil imaginar les terribles condicions en què van ser obligats a marxar els esclaus en caravanes formades per llargues files de persones derrotades, esgotades, famolenques i sota el zel implacable dels caravaners que volien evitar tant sí com no qualsevol evasió. Recorrien així grans distàncies i arribaven exhausts al punt d'embarcament. A cada costat de la caravana hi anaven els negres amb el fuet o la llança a la mà, i eren implacables en el tracte per reduir els captius i impedir les evasions.

f. Factories

La tercera etapa d'aquesta ruta que ben bé podria anomenar-se del sofriment era la concentració dels esclaus a barracons en els punts d'embarcament negrer de la costa africana, i

quedaven com a presoners fins a l'arribada del vaixell negrer que els portaria a la primera destinació ultramarina. Als dipòsits de les factories negreres de la costa africana continuaven els sofriments dels esclaus que ja s'havien convertit en mercaderia.

Entre els punts d'embarcament africans poden esmentar-se les illes de Gorea i São Tomé, Uida, Benguela, Loango, Elmina, etc.

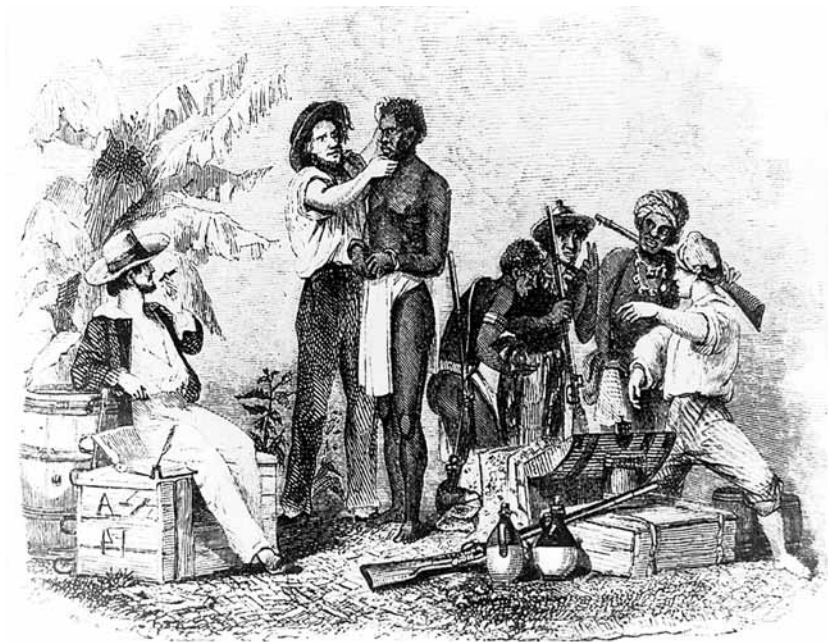

g. La travessia al vaixell negrer

Per començar, el trasllat des del barracó al navili negrer es realitzaria, si ens atenem a la descripció de l'Abat Laffite, de la manera següent:

"El trasllat en poques hores de 1.200 negres a bord sembla un prodigi si no es coneixen els mitjans emprats per assegurar l'èxit en aquest tipus d'expedicions. A la sortida del barracó els esclaus es divideixen en bandes; cada una conta de 25 a 30, i marxen un rere l'altre. Una dura argolla de ferro els envolta pel coll, a la qual s'uneix una baula pel qual passa una llarga cadena que lliga a tots els negres d'una

mateixa banda, en regularitza els moviments i els impedeix la fuga.”

En aquest procés de desplaçament, sens dubte l'etapa més cruel era la travessia per mar -que en anglès en diuen *middle passage*- en els anomenats vaixells negrers des de les costes africanes fins a les americanes. De fet, aquests vaixells s'assemblaven a presons flotants i fins i tot a cambres de tortura.

Difícilment un relat podria reflectir les inhumanes condicions en què es feia el viatge; fins a tal punt arribava el sofriment, que no faltaven aquells que preferien el suïcidi i es llançaven des de la coberta en una distracció dels vigilants.

Encara en els viatges més afortunats,

les baixes per malalties oscil·laven entre un 7 i un 8 %, i a aquesta llista de baixes hi hem d'afegir els suïcidis esmentats. S'haurien de sumar, a més, les tempestes i els naufragis que de vegades els permetien l'evasió i obtenir la seva llibertat.

h. Arribada al port americà

L'arribada dels esclaus a port americà per ser venuts es produïa en condicions de gran sofriment després d'una colpidora travessia. D'una banda, eren objecte d'una humiliant identificació mitjançant el *calimbo* o *carimbo*, que consistia a marcar els captius amb un ferro roent als mercats d'esclaus per identificar-los com a propietat d'un determinat comprador, amb lletres o signes. És a dir, com si es tractàs de bestiar.

5. L'ESCLAVATGE A HISPANOAMÈRICA

L'ocupació progressiva del continent americà i el descobriment de les seves innombrables riqueses i possibilitats econòmiques van generar la gran demanda de mà d'obra, particularment -i sobretot- esclava. Encara que en el territori americà l'esclavatge va estar representat per tots els grups racials, com que es va proscriure l'esclavatge indígena es va promoure l'africà, i això molt aviat, des del principi del segle XVI.

Aquest fet va donar lloc al trasllat massiu d'africans en condició d'esclaus a l'anomenat Nou Món. Les xifres que es manegen oscil·len entre 12 i 20 milions d'homes i dones africans que van ser portats forçadament al continent americà; unes estadístiques exactes serien impossibles d'establir.

Tanmateix, la magnitud d'aquesta migració va ser tal que va contribuir decisivament a la transformació paulatina de l'economia mundial a partir del segle XVI. L'organització econòmica actual té els seus orígens en aquesta important etapa de la història de la humanitat, inici del procés gradual d'universalització de les relacions internacionals, entesa com a relacions entre pobles, cultures i estats.

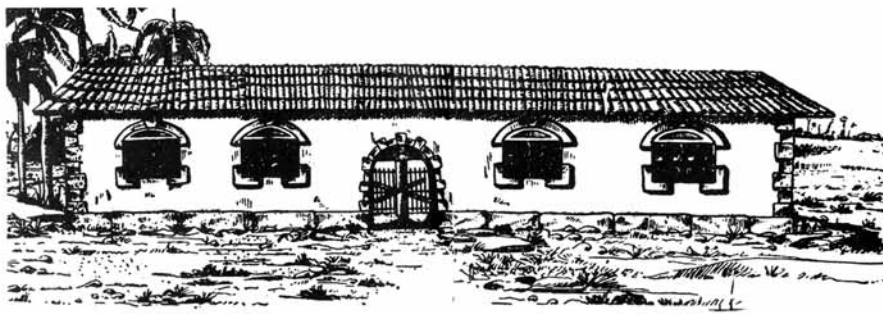
a. El treball esclau

En primer lloc, s'ha d'esmentar l'activitat laboral, per a la qual es va portar l'esclau. Aquesta va ser la raó real del desenvolupament de l'esclavatge, que es va inserir en el procés productiu. Les activitats a què es va dedicar la mà d'obra esclava africana van ser, d'una banda, les més dures, com ara les plantacions del Carib i el Brasil i l'extracció minera al llarg del continent, allà on hi hagués jaciments. D'altra banda, els africans passarien a

ELS ESCLAUS AFRICANS I D'ORIGEN AFRICÀ A HISPANOAMÈRICA

Designació	Procedència	Característiques
Ladino	Espanya (o península Ibèrica)	Els primers a arribar a Amèrica; parlaven espanyol.
Bozal	Àfrica subsahariana	Arribaren posteriorment; amb prou feines sabien espanyol, que parlaven d'una manera rudimentària, anome nada bozal, i conservaven les seves llengües pròpies.
Crioll	Nascut a Amèrica	Parlava espanyol i coneixia les llengües dels seus predecessors.

engreixar els contingents d'esclaus domèstics, la qual cosa els va posar en contacte directe amb la cultura i la idiosincràsia dels amos.

Al Carib, la desaparició primerenca de la població autòctona a causa dels enfrontaments contra l'invasor i la transmissió de malalties de procedència europea va fer més urgent el trasllat d'homes i dones per substituir la força de treball i que, alhora, resultàs poc costosa; aquestes i altres utilitats mercantils s'obtenien amb la importació d'esclaus africans destinats a les activitats econòmiques colonials.

Gran part de l'agricultura americana va descansar en el sistema de plantacions; es va conrear la canya de sucre, el cotó, el tabac, el cafè i altres productes.

L'explotació d'aquests monocultius, localitzats sobretot al Carib i al Brasil, va requerir tant grans extensions de terra com nombrosos contingents d'esclaus, i va quedar establerta la dependència mútua entre plantació i esclavatge, el qual es va exacerbar a les Antilles franceses i angleses.

A més de l'activitat agrícola, la capita-

lització basada en l'obtenció de metalls preciosos va ser la clau de l'expansió europea a Amèrica a través de la indústria extractiva i dels botins de les guerres de conquesta. Es van desenvolupar els rentadors d'or, les mines de plata, la ramaderia, i es va disposar de nombrosos esclaus per al treball domèstic i altres oficis.

Els imperis ibèrics, fins als darrers decennis del segle XVIII, es van conservar dins d'una economia d'extracció minera. Al Brasil les mines d'or i diamants van assolir un alt rendiment, i el seu apogeu va ser possible per la introducció de mà d'obra negra. El cicle d'or va avançar des de les Antilles a Mèxic pel nord i a Xile pel sud, on hi va haver un segon horitzó miner, l'Alto Perú (actualment Bolívia), amb l'explotació de la plata que va estar en mans d'esclaus negres i d'indis aborígens. A més de la mineria, l'ingrés progressiu d'esclaus a Amèrica va estar condicionat pel desenvolupament dels nous cultius i indústries, entre els quals es destaca per la seva importància la indústria sucrera; el seu apogeu es va donar a les Antilles i a les costes i valls continentals, sota el sistema de plantació. A l'illa de Cuba, la població esclava i els

seus descendents van ser el motor del desenvolupament del sistema de plantació i de la indústria sucra en règim de monoexportació fins pràcticament les últimes dècades del segle XX, marcant la vida econòmica i social del país.

El tabac i el sucre apareixen gairebé contemporàniament; més aviat, pot assegurar-se que el tabac va precedir en importància al sucre. Quan el sucre encara significava poc en l'exportació de Cuba, el tabac cubà ja tenia presència i demanda a Europa.

"Ella és el sucre; ell és el tabac."

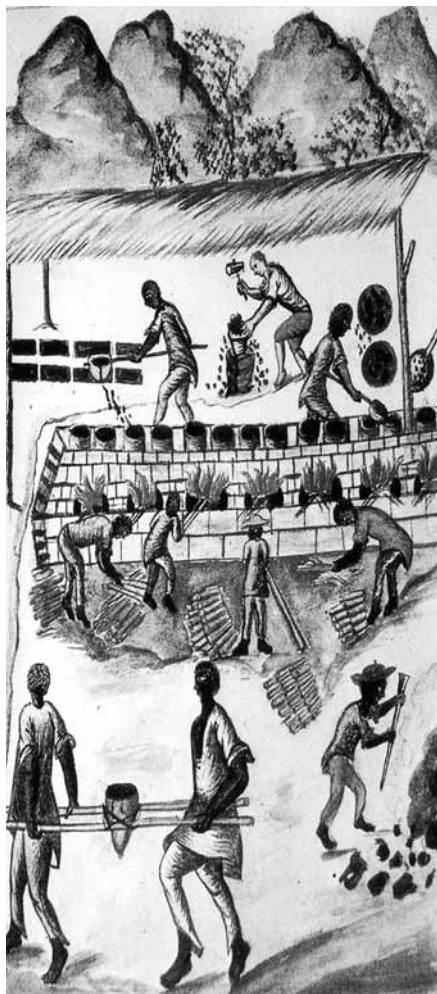
"La canya va ser obra dels déus; el tabac, dels dimonis; ella és filla Apol·lo, ell és un monstre de Proserpina."

Fernando Ortiz

Al Brasil, la colonització va obeir a l'imperatiu dels portuguesos d'obtenir recursos per a la Corona; la mineria va proveir d'or i diamants.

Durant el segle XVIII, l'entrada de negres sembla haver estat de volum més gran, i se'n calcula el nombre en 55.000 per any. A mesura que anaven arribant, eren absorbits per les indústries de la regió del nord-est, i després es distribuïen en quantitats menors per tot el territori.

L'aspecte demogràfic i el volum de l'esclavatge, calculat en estimacions comparades, assenyalaria 10.000.000 esclaus introduïts durant el tràfic de negres; per al mateix període, la xifra de 4.850.000 correspon al contraban;

del total d'africans extrets del seu continent, un 40 % va ser desembarcat al Brasil durant la vigència del tràfic negrer.

b. La societat colonial

A les colònies espanyoles, des dels primers anys del segle XVIII, la societat va quedar dividida en castes. La necessitat de verificar la separació

AHÍ TE ESTÁS

De coyote y mestizo, descendiente, a su vez, de español, india, mulata, barcino, negro, albarzado, cambujo, zambayo o zambiago, luego torna atrás, albino y morisco, entre otros.

SALTA ATRÁS

De chino con india nieto de morisco con española, bisnieto de mulata.

NOTE ENTIENDO

(detente en el aire con mulata, con ingredientes de calpa mulato, zambaigo y loba, indio y salta atrás.

TENTE EN EL AIRE

cambuja y calpa mulato.

rígida dels grups prenia com a pretext les diferències racials per justificar el domini dels espanyols sobre els indis i els negres, i sobre les terres colonitzades. Malgrat això, no es va aconseguir impedir el mestissatge.

Les castes van ser el resultat de les unions dels tres grups de població (espanyols, indoamericans i negres), i es va produir una estratificació socio-racial jerarquitzada, base de la societat colonial. Es van generar així preju-

dicis, estereotips i pràctiques discriminatòries que encara persisteixen.

En l'àmbit urbà estaven representades totes les classes integrants de la població, situades jeràrquicament en una piràmide en el cim de la qual hi havia les autoritats militars i els funcionaris, procedents de la metròpolis, seguits pels terratinents criolls i la classe mitjana (urbana i rural). Els treballadors de diversos oficis pertanyien a la població de color.

A partir del segle XVIII i segons nombroses fonts consultades, la població lliberta d'origen africà a les colònies espanyoles superaria la població

esclava, excepte en el cas cubà. Això facilitaria la difusió de les pautes culturals de procedència africana a hispanoamèrica.

VIES LEGALS D'ACCÉS A LA LLIBERTAT PER ALS ESCLAUS A LES COLÒNIES ESPANYOLES

Ahorramiento/ manumisión	Acte pel qual es considera llibert o manumès un esclau per clàusula testamentària o carta de ahorría (llibertat per l'amo o l'autoritat), per coartación (compra a terminis de la llibertat per l'esclau) o per casamiento
Gracias al sacar	Cèdula, mitjançant pagament, per la qual s'equipara el mulat al blanc, i es permet millorar el seu estatus i fer altres tipus d'activitat.

Altres grups d'origen africà van arribar a les colònies espanyoles com a homes lliures i com a tal van ser acceptats. És el cas dels garífunes, que van sol·licitar asil fugint dels seus captors anglesos i s'assentaren a la costa hondurenya, o de grups de naufragats com els que van arribar a la costa equatoriana.

c. Legislació colonial de l'esclavatge

El pas de l'esclau a terres americanes va estar acompanyat de lleis que en principi havien de servir per regir la seva vida en captiveri. D'una banda, emparaven la seva explotació i càstig i, de l'altra, estaven destinades a protegir l'esclau dels abusos dels seus propietaris. Aquestes disposicions no van ser, en general, observades.

Part d'aquesta legislació, d'inspiració

francesa, va rebre el nom de codis negres (1768, 1769 i 1784), amb els quals es va tractar de sistematitzar jurídicament l'esclavatge.

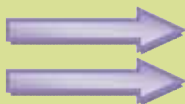
Las Siete Partidas, com es va anomenar el dret medieval espanyol, i les lleis romanes del Fuero Juzgo van generar les Lleis d'Índies, les quals, al seu torn, van incorporar les disposicions franceses a la legislació espanyola aplicada a Amèrica. En aquest règim jurídic, els negres i les castes que en derivaven estaven subjectes a nombroses limitacions i discriminacions. Es va considerar necessari dividir la societat racialment per a la regulació del concepte colonial que es tenia de l'ordre públic i de l'atribució de les activitats laborals segons la casta a què s'estava adscrit. (Código carolino, Santo Domingo, 1874).

VIES PER OBTENIR LA LLIBERTAT

ESCLAVITUD

LLIBERTAT

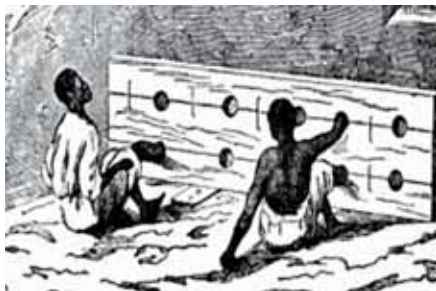

Legal (Mecanismes legals)

Fuga (Evasió)

d. Càstigs

Durant els segles d'esclavatge, els càstigs corporals eren una pràctica corrent a la qual recorrien els amos de manera arbitrària.

Encara que les diverses legislacions metropolitanes pretenien frenar l'abús dels colons, i detallaven els càstigs que havien d'aplicar-se als esclaus d'acord amb la gravetat de les seves faltes, la distància que hi havia entre les metròpolis i les colònies va deixar en llibertat d'obeir o no els encarregats d'administrar justícia.

e. Cimarronaje

El terme cimarrón s'originà al Nou Món i va ser usat per designar el bestiar domèstic que s'escapava a les muntanyes. Des del segle XVI, es va anomenar cimarrones els esclaus negres que s'escapaven per estar fora del control dels europeus i ser lliures. La fuga es constitueix com la segona modalitat per asso-

lir la llibertat, juntament amb les vies legals establertes per les normatives colonials.

Amb freqüència, des del segle XVI, hi va haver motins i alçaments d'esclaus a tot Amèrica, sobretot a les zones d'explotació més intensa, els quals van ser reprimits durament per les autoritats colonials. Quan les rebel·lions s'organitzaven millor, culminaven generalment en l'establiment de comunitats cimarronas (d'esclaus fugitius) que es van anomenar palenques, manieles, cumbes, mocambos o quilombos. Com que quedaven marginades de l'economia esclavista, subsistien gràcies a les incursions de saqueig i a l'organització interna. Alguns es van refugiar a les muntanyes o a les regions inaccessibles als europeus, i formaren comunitats autònomes.

El cimarronaje urbà va tenir dimensions particulars, i com que constituïa un fet quotidià tan corrent va arribar a significar un gran perill per al govern colonial. La fuga constant dels esclaus produïa una abundant documentació d'informes oficials en els quals es registraven les nombroses denúncies

que, ahora, donaven feina als qui informaven de les fugues i recompenses oferides als qui capturaven els evadits.

La recompensa de la captura va ser un fet comú. Malgrat els avantatges que

l'esclau tenia a la ciutat, com ara adquirir alguns béns, rebre instrucció, exercir certs oficis remunerats per comprar la seva llibertat, davant l'oportunitat, si se li presentava, escollia el camí de la fugida, i li era fàcil arribar als barris d'extramurs en els quals es formaven vertaders agregats d'esclaus escapats que van arribar a formar palenques urbans.

Com a exemples representatius d'aquests reductes de llibertat s'hauria de citar Quilombo dos Palmares al Brasil i el Palenque de San Basilio a Colòmbia. En ambdós es va desenvolupar una cultura pròpia i, en el cas colombià, també una llengua criolla.

El quilombaje i l'apalencamiento són moviments emancipadors que prece- deixen les guerres d'emancipació i els moviments liberals abolicionistes; tenen, a més, un caràcter més radical.

El significat de Palmares per a la història d'Amèrica i d'Àfrica és el d'un sistema polític, econòmic i social de perfils africans que va poder ser adaptat amb èxit a un altre entorn, i es va revelar com a eficaç per governar sobre un territori extens i sobre grups de gran diversitat ètnica. Va aconseguir, a més, mantenir-se durant gairebé un segle lluitant contra els poders colonials d'Holanda i Portugal, superiors militarment.

f. Prohibició del tràfic d'eslaus

Al començament del segle XIX el tràfic negrer va tendir a remetre. Els moviments abolicionistes van aconseguir que importants sectors de les societats europees rebutjassin el comerç negrer.

A França i Anglaterra les idees i les campanyes contra el tràfic es van estendre a les colònies americanes.

Malgrat la prohibició, va continuar el comerç esclavista clandestí, en el qual excepcionalment participaran espanyols, i, en concret, el tràfic destinat a

Cuba, encoratjat per les exigències dels productors de canya de sucre.

La prohibició té com a corollari la interrupció de les comunicacions i contactes entre Iberoamèrica i l'Àfrica subsahariana, excepte parcialment en el cas del Brasil.

ABOLICIÓN DE LA TRATA ATLÁNTICA

REPUBLIQUE FRANÇAISE
LIBERTÉ, ÉGALITÉ, FRATERNITÉ
**DÉCLARATION
DROITS DE L'HOMME
ET DU CITOYEN**
Présentée, le 26 août, par
ROBESPIERRE

**ACTE
DU CONGRÈS DE VIENNE**
DU 9 JUIN 1815,
AVEC SES ANNEXES.
RÉVISÉ ET CORRIGÉ
et authentiquement par le texte de l'Instrument original déposé
aux Archives de la Chancellerie de l'Empire à Vienne.
VIENNE,
DU COURONNAIR CHARRAS ET BUREAU.

INGLATERRA:
El abolicionismo, de inspiración esencialmente religiosa, se activa.

INGLATERRA:
Creación de una sociedad pro-abolición de la trata. Compra del territorio de Sierra Leona para ayudar al entorno de los negros pobres de Londres.

FRANCIA:
Creación de la Sociedad amigos de los negros.

DINAMARCA:
Abolición de la trata.

INGLATERRA:
Abolición de la trata. Los Estados Unidos al abolir la trata permanecen indiferentes al tráfico durante varios decenios.

FRANCIA:
Una ordenanza real prohíbe la trata de negros. La voluntad de una represión ejecutiva no aparece hasta 1826.

INGLATERRA:
Obtiene de los Países Bajos, de España y de Portugal un acuerdo permitiendo la abolición de la trata (Portugal puede continuar en el hemisferio sur). La cláusula sobre la represión del tráfico es obviada tardamente.

1770

1787

1788

1789
Proclamación de la primera Declaración de los derechos del hombre

1803

1807

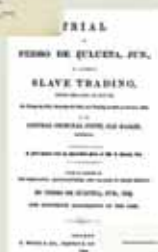
1815
Congreso de Viena. Inglaterra obtiene la declaración de intención de abolir la trata por los reinos signatarios.

1817

1818

22

INGLATERRA:
Comienza la represión en las costas de África. Creación de comisiones de justicia en la colonia de Sierra Leona, sancionando a los barcos negreros.

FRANCIA:
Se renueva el movimiento abolicionista.

FRANCIA:
Convención anglo-francesa sobre el derecho de visita recíproca de navíos sospechosos de dedicarse a la trata.

FRANCIA:
Nace la sociedad para la emancipación de los esclavos.

VATICANO:
El Papa Gregorio XVII condena oficialmente la trata de esclavos.

AFRICA:
A partir de 1814 se producen múltiples tratados comerciales con los poderes africanos para establecer un comercio legítimo (acorte de guerra sobre todo); intervenciones de europeos en África.

BRASIL:
Fin de la trata.

CUBA:
Fin de la trata.

1819

1820

1831

1834

1839

1841

1850

1861-65
Estados Unidos
Guerra de Secesión

1885
Congreso de Berlín

ABOLICIÓN DE LA ESCLAVITUD EN IBEROAMÉRICA

1825	1853	ARGENTINA
1831		BOLIVIA
1888		BRASIL
1851		COLOMBIA (PANAMÁ)
1824		COSTA RICA (Centroamérica)
1860-1886		CUBA
1823		CHILE
1822		DOMINICANA (Rep)
1852		ECUADOR
1824		EL SALVADOR (Centroamérica)
1824		GUATEMALA (Centroamérica)
1824		HONDURAS (Centromérica)
1821, 1829		MÉXICO
1824		NICARAGUA
1851		

ABOLICIÓN DE LA ESCLAVITUD

En el contexto internacional merecen mencionarse la insurrección haitiana (1791) la revolución francesa (1794) y la abolición definitiva en Santo Domingo y Haití así como el papel jugado por Gran Bretaña y los movimientos abolicionistas. Entre las reuniones internacionales destacan el Congreso de Viena (1815) donde los países europeos ratifican la decisión de eliminar la esclavitud, la Conferencia de Berlín (1885) en la que se acuerda suprimir la esclavitud aunque en ninguna de ellas se adoptaron medidas concretas. En Ginebra (1926), 44 países ratifican la Convención de la Liga de Naciones sobre la esclavitud, y en Durban (2001) se definió "la esclavitud y la trata negrera transatlántica, crimen contra la humanidad". Finalmente, en 2007, la República Islámica de Mauritania adopta las últimas normativas para la abolición definitiva.

6. LA POBLACIÓ D'ESTIRP AFRICANA, PORTADORA DE CULTURA

"Quien no tiene de inga tiene de mandinga"

El refrany peruà al·ludeix al pluralisme racial i als processos de mestissatge que caracteritzen Hispanoamèrica, ja que no es va poder establir una rígida línia de color segregacionista que impedís l'exogàmia racial malgrat el precedent colonial de les castes, que no va tenir l'eficàcia esperada. Entre la forçada diàspora africana es van produir també nombroses unions entre homes i dones de diferents grups etnoculturals.

L'estratificació social té un component de fenotip que contribueix a generar-la; així, el blanqueig facilitaria la promoció social perquè estava associat a les classes privilegiades. A causa del mestissatge, no resulta fàcil establir la identitat racial, llevat del cas de l'autoidentificació

o percepció. Un 30 % de la població iberoamericana seria afrodescendent i amb baixos ingressos.

La constitució colombiana de 1991 va reconèixer l'existència de les comunitats negres i va aprovar diverses lleis per a la seva protecció. El Brasil va optar per la discriminació positiva, i Veneçuela segueix aquests exemples tal com altres països estan a punt de fer-ho. D'uns quants anys ençà s'assisteix a una presa de consciència d'identitat per part de sectors d'afrodescendents a Iberoamèrica i Espanya.

Legislació colombiana

(Reconeixement de comunitats negres d'acord amb la Constitució de 1991)

Llei 70 de 1993, de comunitats negres

Article 1r. La present Llei té per objecte reconèixer les comunitats negres que han ocupat terres ermes a les zones rurals riberenques dels rius de la conca del Pacífic, d'acord amb les seves pràctiques tradicionals de producció, el dret a la propietat col·lectiva, de conformitat amb el que disposen els articles següents. Així mateix, té com a propòsit establir mecanismes per a la protecció de la identitat cultural i dels drets de les comunitats negres de Colòmbia com a grup ètnic, i fomentar-ne el desenvolupament econòmic i social, a fi de garantir que aquestes comunitats obtenguin condicions reals d'igualtat d'oportunitats davant la resta de la societat colombiana. D'acord amb el que preveu el paràgraf 1r. de l'article transitori 55 de la Constitució Política, aquesta Llei s'aplicarà també a les zones ermes, rurals i riberenques que han estat ocupades per comunitats negres que tinguin pràctiques tradicionals de producció en altres zones del país i compleixin els requisits que estableix aquesta Llei.

7. LA POBLACIÓ AFRODESCENDENT IBEROAMERICANA TÉ DIVERSOS ORÍGENS

a. Població criolla

la major part de la població d'estirp africana descendeix de la població esclava o de color lliure i estan i/o han estat presents en tots els països iberoamericans.

b. Afroindioamericans

És el cas dels garífunes o caribs negres, que van arribar a les costes colonials d'Hondures (segle XVIII) com a refugiats, fugint dels anglesos. Tenen una identitat que es basa en una cultura i una llengua específiques, i habiten a territoris definits de la costa atlàntica centreamericana (Hondures, Guatemala, Nicaragua).

c. Comunitats negres

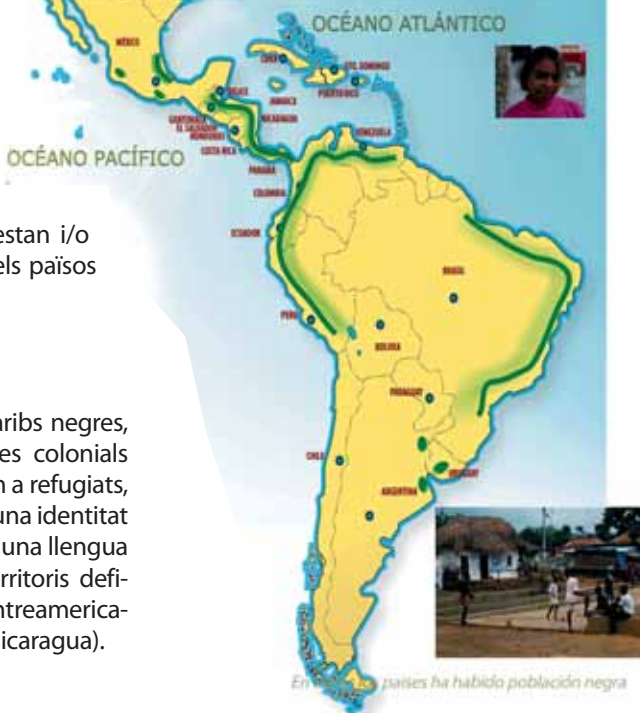
Posseeixen, com que són criolles, característiques culturals pròpies, i s'assenten en un territori delimitat, generalment perifèric, com ara la costa pacífica colombiana i, per extensió, l'equatorialiana.

També s'hi poden incloure les comunitats que van ser palenques, quilombos o cumbes.

d. Descendents d'immigrants de procedència afroanglo-francocaribena

Per raons laborals es van instal·lar des-

LOCALIZACIÓN DE LA POBLACIÓN AFRO-DESCENDIENTE

prés de la independència; els primers, a la costa atlàntica centreamericana, Veneçuela, Cuba i la República Dominicana, i els segons a Cuba i la República Dominicana.

e. Immigrants africans

En el segle XX van començar a arribar alguns africans per motius econòmics, polítics o d'estudi, començant pels capverdians a l'Argentina i el Brasil, i becaris a Cuba, el Brasil i Mèxic. En acabar el segle arribaren refugiats que fugien dels conflictes i de les crisis econòmiques.

f. Minories angloparlants

Resideixen a les costes i en illes del Carib (Nicaragua, Hondures, Costa Rica i Colòmbia); parlen un crioll de base anglesa.

8. AFRODESCENDENTS DAVANT LA DISCRIMINACIÓ I LA IGUALTAT

La població d'origen africà es debat entre la igualtat formal i les pràctiques discriminatòries; no sols els governs han reaccionat darrerament, sinó també els organismes internacionals. Per exemple, el Banc Mundial, amb el programa "Afrolatins", s'ocupa de la situació d'aquest sector vulnerable de la població per a l'eradicació de la pobresa i el desenvolupament social.

Per la seva part, la Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina i el Carib de les Nacions Unides (CEPAL), d'acord amb una investigació realitzada en aquesta dècada, va arribar a la conclusió que la marginalitat i l'exclusió constitueixen una característica estructural per als negres i els indígenes, el corol·lari de la qual seria un colonialisme intern. Al Panamà (2008) la Secretaria General Iberoamericana i la Unió Europea van organitzar el seminari "Poblaciones afrodescendientes en América Latina", en què s'abordaren aquests aspectes.

Hi ha hagut, així mateix, iniciatives a escala continental dels mateixos afrodescendents, com per exemple els "Encuentros de legisladores afrodescendientes de las Américas (2003, 2004 i 2005).

9. LLENGUA I AFRICANÍA

Ja a la segona meitat del segle XV, la presència d'esclaus subsaharians a la península Ibèrica va donar lloc al que a Portugal es va anomenar lingua de preto o fala guiné i a Espanya habla guinea o hablar en guineo, i que a Hispanoamèrica es va denominar habla bozal. Era una forma singular de parlar dels africans que desconeixien les llengües ibèriques i es caracteritzava per una simplificació de la sintaxi i

de la gramàtica així com per una alteració fonològica i la introducció. La literatura espanyola dels segles XV-XVII deixa constància d'aquesta parla i caricatura els negres, de la qual cosa és un bon exemple Francisco de Quevedo. També a Amèrica queda documentada l'existència de la llengua bozal, com ara a Cartagena de Indias.

En les circumstàncies en què sorgeix aquesta parla, cal reconèixer l'enorme esforç que llavors va constituir per als africans tractar de parlar una llengua imposada sense disposar de cap ajuda.

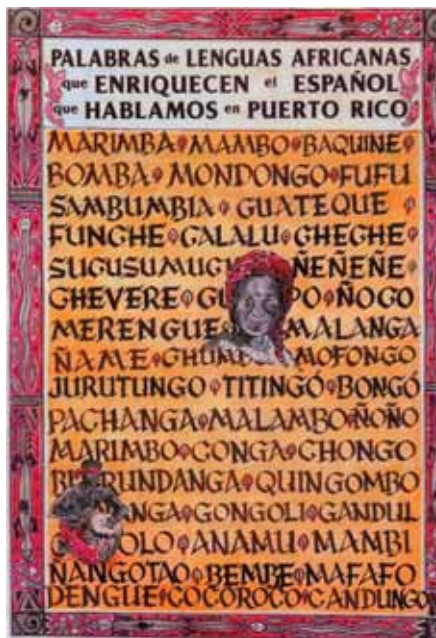
L'aportació africana al lèxic de l'espanyol i del portuguès parlat a Amèrica -els inicialment anomenats afronegrismos- ha estat important però variable segons les àrees del continent.

Quan s'emptra el mot mucama, hom sap que el locutor procedeix de l'Argentina o de l'Uruguai; si aquest utilitza el terme chamba, segurament el parlant és oriünd o resident de Mèxic.

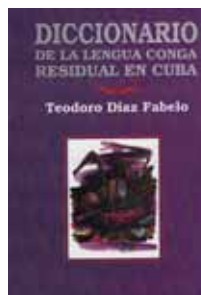
a. Influències de difusió limitada

Les parles criolles i la llengua bozal tenen l'origen en l'adaptació de les llengües ibèriques al locutor africà a partir del període colonial; el més conegut dels criolls hispans és el parlat a Palenque de San Basilio o el crioll portuguès usat a zones de l'estat brasiler de Bahia.

Els llenguatges rituals emprats en la litúrgia dels cultes sincrètics: el ioru-

ba a la santeria cubana i el can-domblé brasiler, el kikongo i altres llengües bantus en el palero de la Regla de Palo Mayombe i a la macumba brasiler-a.

b. influències d'ús generalitzat

Els préstecs -africanismes, o bantuis-mes si procedeixen de llengües bantus- incorporats a l'espanyol i el portuguès d'Amèrica a escala local, regional o nacional.

S'han elaborat diccionaris d'africanismes a alguns països iberoamericans (l'Argentina, el Brasil, Colòmbia, Cuba i l'Uruguai).

PALABRAS DE ETIMOLOGÍA AFRICANA

Topònims	Fitònims	Voces relatives al cos	Términos relatius a la vida
Congo	dendé	humano	social
Cuango	malanga	bemba	bululú
Mocambo	mafafa	cachumbo	timba
		chimanga	burundanga
Gentilicis	Zoònims	Términos relatius a la vida	Préstams relatius a la vida
Abanto	matungo	espiritual	material
Embuila	engombe	ensambi	malafu
Mina	majojo	enquisi	catanga
			panga

c. Llengües indioafricanes

Resultat del contacte de llengües i cultures d'origen africà i indoamericana, en què predomina una base indoamericana amb aportacions negroafricanes, com és el cas del garífuna a l'Amèrica Central.

d. Oralitat

En les societats àgrafes negroafricanes, la conservació i la transmissió del coneixement, així com la socialització, es duia a terme a través de l'oralitat, font polivalent que permet accedir a tots els aspectes de la cultura.

Els dispositaris d'aquest coneixement són els iniciats o notables, en general persones grans: nzonzi entre els kongo o bwami entre els rega; a certs pobles amb govern centralitzat, alguna d'elles exercia de consellers a la cort, com ara l'okyeame àkan.

A l'Àfrica occidental existeixen encara els griots (poetes, trobadors, genealogistes, músics i historiadors), que poden tenir bastant d'influència social i política, i són molt escoltats quan contenen gestes del passat.

Els africans van portar a Amèrica el seu patrimoni cultural amb la paraula, el van conservar, el van transmetre i el van expandir en funció dels contactes culturals de grups d'origen divers. De tal manera, que alguns texts orals africans es consideren indoamericans.

En la tradició oral es van conservar els mites d'origen i també altres tradicions en què van persistir trets culturals d'origen africà.

Un exemple molt conegut a Colòmbia, Costa Rica, Hondures i altres països, és el dels contes de l'aranya Ananse, de procedència aixanti, que ha donat lloc als contes de l'oncle conill i de l'oncle coiote.

Hi ha gèneres literaris orals molt populars, vinculats als afrodescendents, com ara la dècima que es declama a l'Equador, el Perú, Mèxic, etc., o les payadas argentines, amb payadores de la talla de Gabino Ezeiza.

En la poesia oral de moltes regions de parla hispana, la dècima forma part important de la cultura popular. El seu origen és la glossa espanyola del

Renaixement, de la qual actua com a préstec i que, en integrar-se a un altre sistema cultural, es transforma en una mica original. Entre els antecedents de la dècima hi ha gèneres d'oralitat popular usats en la narrativa satírica o elogiosa, com són els cantarillos alegres de l'època colonial propis dels cortesans.

10. LITERATURA AFROHISPÀNICA I AFROBRASILERA

A. Literatura

Coneguda també en espanyol com a literatura negra, negrismo literario, afrorealismo o sota l'expressió el negre en la literatura hispanoamericana, inclou les obres que tracten del llegat africà i dels afrodescendents.

Són molts els escriptors afrodescendents que han tractat aquesta temàtica, com ara Nelson Estupiñán Bass, Quince Duncan, Carlos Guillermo Wilson, Manuel Zapata Olivella, Nancy Morejón, Beatriz Santos i Luz Argentina Chiriboga. Anteriorment, tenim les obres de Candelario Obeso, Arnoldo Palacios, Adalberto Ortiz, Enrique López Albújar, Pilar Barrios, Manuel de Cabral.

La poesia negrista va ser la primera manifestació d'aquesta literatura en castellà, liderada pel cubà Nicolás Guillén.

Analitzant la poesia negrista es podrien detectar les característiques de la literatura afrohispànica, tan compromesa com la moderna literatura negroafricana.

a. Expressa la realitat racial i cultural mestissa

LA CANCIÓN DEL BONGÓ

(Fragment)

En esta tierra, mulata
de africano y español
(Santa Bárbara de un lado,
del otro lado, Changó).
siempre falta algún Dón
y hay títulos de Castilla
con parientes en Bondó.

Nicolás Guillén

LA VOZ ESPERANZADA

(Fragment)

Yo,
Hijo de América,
hijo de ti y de África.

Nicolás Guillén

GUITARRA LLAMA A CAJÓN

(Fragment)

La Marinera de Lima
tiene influencia afro-hispana,
la "primera de jarana"
en copla o quarteta rima.

Nicomedes Santa Cruz

EN LA ERA COLONIAL

(Fragment)

Mezcla de hispano caló
con dialectos africanos
jerga de negros peruanos
fue la que en antaño se habló.

Nicomedes Santa Cruz

b. Exalta els orígens neoafricans

Son N.º 6

(Fragment)

Yoruba soy, lloro en Yoruba
lucumi
como soy un yoruba de Cuba
quiero que hasta Cuba suba mi
llanto yoruba...

Nicolás Guillén

c. Evoca la dramàtica experiència de l'esclavatud

EL APELLIDO

(Fragment)

¿No tengo acaso
un abuelo nocturno
con una gran marca negra
(más negra todavía que la piel)
una gran marca hecha de un latiga-
zo?

¿No tengo pues un abuelo mandin-
ga, congo, dahomeyano?

¿Cómo se llama? ¡Oh, sí, decídmelo!

¿Andrés? ¿Francisco? ¿Amable?

¿Cómo decís Andrés en congo?

¿Cómo habéis dicho siempre

Francisco en dahomeyano?

En mandinga ¿cómo se dice Amable?

¿O no? ¿Eran, pues, otros nombres?

¡El apellido, entonces!

¿Sabéis mi otro apellido, el que me
viene de aquella tierra enorme, el
apellido sangriento y capturado, que
pasó sobre el mar entre cadenas, que
pasó entre cadenas sobre el mar?

Nicolás Guillén

d. Implica una solidaritat continental al·ludint al mestissatge a Iberoamèrica

(Fragments)

He aquí mis vecinos.
He aquí mis hermanos.

Las mismas caras latinoamericanas
de cualquier punto de América
Latina:

indoblanquinegros
blanquinegrindios
y negrindoblanco.

Nicomedes Santa Cruz

e. Inclou romanents africans o onomatopeies africanitzants

CANTO NEGRO

(Fragment)

!Yambambó, yambambé!
Repica el congo solongo,
repica el negro bien negro;
congo solongo del Songo
baila yambó sobre un pie.
Mamatomba,
serembe cuserembá.

Nicolás Guillén

B. Premsa negra; informació i literatura de la quotidianitat

Vencent nombrosos obstacles, l'afrodescendent va arribar a publicar una premsa lliure i compromesa que va servir com a vincle d'unió de la població negra del país, va oferir una informació i una

defensa dels interessos d'aquests sectors de la societat, i pogué estar estretament vinculada a associacions culturals negres.

Va constituir un gran repte en el passat (final del segle XIX i principi del segle XX) i ho continua essent en el present. L'emergència d'aquesta premsa es va detectar sobretot a l'Argentina, Cuba, el Brasil i l'Uruguai. És una prova més que en alguns països on es nega la presència negra, aquesta mateixa afirmació és errònia.

11. SINCRETISME RELIGIÓS AFROIBEROAMERICÀ

Quan arribaren a Amèrica, els africans hi van desembarcar amb les seves creences, que alguns dels seus descendents han conservat fins a avui. Això va permetre alleugerir-los del sofriment de la seva falta de llibertat i, alhora, va significar l'exemple de resistència cultural més explícita i profunda davant la cultura dominant.

L'esclau va ser objecte de pressions per convertir-se a la religió del poble dominador i civilitzat. Aquest va resultar ser l'objectiu espiritual de l'esclavitud.

CÓDIGO CAROLINO I PARTE

CAPÍTULO PRIMERO

Aranjuez, 31 de mayo de 1789

Siendo, pues la Religión el objeto primero y ornamento de todo buen Gobierno lo debe ser, con mayor razón, en el de los esclavos y negros libres, cuya miserable suerte y condición sólo puede recompensar el incomparable beneficio del conocimiento de su verdadera luz, que adquieren por su translación a los Dominios de S. M.

REAL CÉDULA SOBRE EDUCACIÓN, TRATO Y OCUPACIONES DE LOS ESCLAVOS

Aranjuez, 31 de mayo de 1789

Capítulo 1 Educación, todo poseedor de esclavos, de cualquier clase y condición que sea[,] deberá instruirlos en los principios de la Religión Católica y en las verdades necesarias para que puedan ser bautizados.

Cuidando que se les explique la doctrina Cristiana todos los días de fiesta de precepto.

ORACIÓN A SAN LUIS BELTRÁN

(Regla Kimbisa del Santo Cristo del Buen Viaje, Palo Monte)

[...] No mires, Señor a este (a) indigno siervo (a) tuyo (a) que profiere tan sacrosanto misterio y con fe sincera suplica libres a esta criatura de todo mal [...].

Te lo pedimos por Nuestro Señor Jesucristo que contigo vive y reina en la unidad del Espíritu Santo por los siglos de los siglos; intercede por esta criatura.

AMÉN.

Des de la seva implantació, els cultes sincrètics no podien aspirar a convertir-se en grans comunitats religioses perquè estaven circumscrits a grups d'esclaus. Però a partir del final del segle XIX i el principi del segle XX, els cultes sincrètics afroiberoamericans han tingut una gran expansió al Brasil i a Cuba, i han deixat de ser una manifestació religiosa identificada exclusivament amb un grup racial tal com ho foren durant l'etapa colonial. Actualment es pot apreciar l'apogeu i la importància dels diferents cultes afrocubans i afrobrasilers a escala internacional (a Amèrica i Europa) i, d'altra banda, el caràcter interclassista, de manera que la seva influència arriba a tots els estrats socials.

Si, d'una banda, els cultes afroiberoamericans van constituir un fenomen de resistència cultural davant l'alienació esclavista, i per això mateix la seva utilitat no es limita només a l'estudi de la influència africana a Amèrica i dels seus orígens, sinó també a la comprensió de cerimònies de l'Àfrica tradicional contemporània, d'altra banda, davant la forta pressió del sistema colonial es va haver de procedir a una adaptació dels cultes i a l'adopció formal d'elements religiosos catòlics per poder practicar així els ritus i les creences negroafricanes sense despertar massa sospites en l'amo, la qual cosa resulta òbvia si es pensa en el baptisme de l'esclau.

A Cuba, els dos cultes amb major nombre d'adeptes són la santeria o Regla d'Ocha, d'origen ioruba, i la Regla de Palo Monte, Regla Mayombe o Regla Conga, d'arrel bantu en gene-

ral i kongo en particular. En ambdós sistemes s'han generat variants. Hi ha, a més, reduïdes de pràctiques vodú en comunitats de descendents d'haitians.

En el cas brasiler, es dona també aquesta mateixa dualitat, però coexisteix amb una diversitat més gran d'esglésies d'origen africà. El candomblé, de procedència ioruba, està molt estès al país, especialment al nord-est, i la macumba n'és la contrapartida d'origen bantu. Altres cultes sincrètics brasilers serien el tambor de mina, d'origen fon, i Changó -d'arrel ioruba- també al nord-est del país.

Els llaços que uneixen Hispanoamèrica amb l'Àfrica es fan palesos no solament en els trets culturals, sinó també en algunes institucions que van protegir l'esperit comunitari africà. A tot Amèrica els cabildos "de nació" i les confraries van ser, respectivament, el refugi cultural i religiós dels esclaus entorn d'una mateixa ètnia real, o sota una denominació comuna que incloïa ètnies afins.

Les confraries, institucions d'origen peninsular, havien estat promogudes per les autoritats civils i religioses com un instrument per consolidar el catolicisme entre els esclaus, i no precisament per instrumentalitzar la resistència cultural.

En general, com a l'Equador i el Perú, els cabildos, però també les confraries, van tenir una gran importància per a l'ajuda mútua i la conservació de llaços entre les ètnies africanes en la societat colonial esclavista.

A Colòmbia, per exemple, hi hagué cabildos d'arares i minas des del 1693 a Cartagena, i al final del segle XVIII, de kongos, mandings i carabalíes.

12. MÚSICA, INSTRUMENTS I BALL

a. Música i balls

S'ha de reconèixer el gran impacte que tenen la música, els instruments i els balls d'origen africà a Iberoamèrica.

En primer lloc, la seva importància rau en el fet que passen d'estar identificats amb la població afrodescendent, que formava part de les classes

menys afavorides, a convertir-se amb el pas del temps no sol en la música i el ball preferits, sinó així mateix freqüentment en l'exponent de la identitat cultural regional i nacional.

Tant els ritmes musicals com les danses són el producte de diversos processos transculturadors en què, sobre una base africana, convergeixen elements d'origen europeu (espanyol o portuguès), indoamericà i africà que, al seu torn, estan conformats pel contacte entre diferents cultures africanes.

Internacionalment, la presència afroiberoamericana és palesa i fins i tot la salsa va néixer a Nova York.

Lamentablement en molts dels casos es desconeix aquesta empremta identitària, com ha passat, per exemple, amb el tango del Rio de la Plata,

objecte de blanqueig amb la immigració europea.

Així, la peruانيتat està representada per la marinera i el cajón; la identitat argentina, per la milonga, el tango i el malambo; la uruguaiana, pel candombe; la brasilera, per la samba, el frevo i el batuque; la colombianitat, per la cúmbia i el vallenato; a la República Dominicana és innegable el caràcter nacional del merengue, cosa que també és vàlida per a Puerto Rico, Colòmbia i Cuba. A Panamà hi ha la cumbia i el tamborito; a Mèxic, el danzón, els sons veracruzanos i la bamba; a Cuba, la rumba, el mambo, la pachanga i el txa-txa-txa.

b. Instruments

El trasplantament d'instruments musicals subsaharians a lberoamèrica es va realitzar amb no pocs inconvenients, ja que només excepcionalment va poder arribar-ne algun des d'Àfrica.

Per tant, es van haver de fabricar en el nou entorn, cosa que es va dur a terme amb bastant fidelitat. Entre els instruments adoptats destaquen els membranòfons i els idiòfons. Entre els primers figuren la rica varietat de tambors de percussió disseminats a través del continent americà.

Com a exemples de tambors, tenim els yuka o conga de Cuba, el bongó porto-riqueny, i els chinbanguelos o cumacos veneçolans.

El tambor ha estat utilitzat des de temps immemorials com a instru-

ment musical i, en certs casos, com a mitjà de comunicació i aprenentatge; també està associat al poder polític, com és el cas dels tambors reals de Ruanda i el Burundi.

En la memòria col·lectiva, el tambor va ser retingut com la veu ancestral que va acompanyar la vida dels esclaus, i es manté avui en dia en els principals esdeveniments dels pobles afroamericans.

La polifonia africana és el gènere a què pertanyen els cants de treball i d'altres de molt antics que, en forma de vers i tornada, executen un oficiant solista i el cor dels participants.

Dels idiòfons, la marimba s'ha convertit en instrument nacional als països centreamericans, i ha estat adoptat per les comunitats indígenes. La marímbula i el güiro són característics de la conca del Carib, i com a cordòfon esmentaríem el berimbau o arc musical brasiler.

Molts dels cants que no s'han preservat en llengua africana es canten en crioll. El valor de la paraula adquireix en alguns gèneres un caràcter d'erudició popular en incorporar elements de cançons tradicionals, proverbis, fàbules, sàtires, lloances i fins i tot històries amb què es compleix la intenció de recrear i fer ballar la comunitat. Al Perú la melodia es produïa amb la marimba, creada enginyosament amb llistons, cordes i carabasses seques.

En la vida colonial, sobretot en el segle XVIII, eren notables les festes que celebraven negres i mulats en honor dels seus sants patrons, el dia dels Reis. Les danses dels negres en aquells dies de religiositat i alegria profana, festejaven a Paraguai San Baltasar ballant la rueda, zemba o curimbá, com era anomenada aquesta dansa.

En les festivitats religioses de Bolívia se celebren les danses acompanyades dels seus instruments musicals, el bombo i el raspador, i es fa ús d'una disfressa que es diu tunquidi.

En el context de l'africanía s'hi inscriuen també certes festivitats com els carnivals brasilers, el de Barranquilla a Colòmbia, els carnivals

Carnavales: una presencia africana

En el contexto de la *africania* se inscriben también ciertas festividades como los carnavales brasileños, el de Barranquilla en Colombia, los carnavales costarricenses de Puerto Limón, panameños o uruguayos, o fiestas como las de San Juan en Venezuela, y hasta algunas *diabladas* en el altiplano boliviano.

a

b

c

d

e

74

costa-riquenys de Puerto Limón, els panamenys o els uruguaians, o bé festes com les de Sant Joan a Veneçuela, i algunes diabladas a l'altiplà bolivià.

c. Carnavals una presència africana i festivals amb components d'origen Africà

Alguns festivals d'Iberoamèrica estan condicionats per l'aportació africana, i el seu objectiu consisteix a donar a conèixer i promocionar, a través d'encontres regionals, nacionals o internacionals, tant les tradicions com els nous valors. Entre aquests hi ha el Festival de Veracruz a Mèxic i el Festival del Carib a Santiago de Cuba.

Festivals con components de origen africano

Algunos festivales de Iberoamérica están condicionados por el aporte africano y su objetivo consiste en dar a conocer y promocionar, a través de encuentros a nivel regional, nacional o internacional, las tradiciones como los nuevos valores. Entre ellos, el Festival de Veracruz en México y el Festival del Caribe en Santiago de Cuba.

13. ARTS PLÀSTIQUES

Una de les manifestacions artístiques més vinculades a les arrels africanes és la de les arts plàstiques. El fort desenvolupament africà en aquestes arts, especialment l'escultura, i la rica gamma de colors de la naturalesa africana es van traslladar a Hispanoamèrica amb noves perspectives i mirades. Exemples fefaents d'això són les figures de Wifredo Lam i Manuel Mendive de Cuba, i Heitor dos Prazeres i Terciliano Júnior del Brasil. En

el període colonial va ser molt apreciada la pintura del mulat mexicà Juan Correa, que va seguir els cànons clàssics.

14. FLUX I REFLUX: ÀFRICA SUBSAHARIANA-IBEROAMÈRICA

S'han produït dos fets significatius en les relacions afroiberoamericanes. La primera, en el segle XIX, circumscrita al Brasil, i en menor mesura a Cuba, són els retorns d'africans i afrodescendents a Àfrica: els anomenats brasilers a

Nigèria, Togo o Benín, i els cubans a Guinea Equatorial. En segon terme, informalment, en el segle XX hi ha hagut un moviment de flux i reflux cultural: la música tradicional africana va influir al seu dia en la música popular iberoamericana, i aquesta, al seu torn, ha inspirat la música moderna d'Àfrica, com és el cas de la rumba cubana respecte de la rumba congoleesa.

15. RECONeixEMENT DE L'AFRICANIA

L'africania continua sent un aspecte exclòs en l'estudi de la història i de la realitat iberoamericanes, i constitueix una assignatura pendent en els programes d'estudi i investigació. Malgrat això, a la primera meitat del segle XX van començar aquests estudis sobretot a Cuba, el Brasil, Colòmbia, Veneçuela i Mèxic. Més tard, a la dècada dels seixanta, la UNESCO donaria un impuls internacional a aquesta temàtica amb reunions i edició de llibres.

16. ÀFRICA I IBEROAMÈRICA A L'INICI DEL TERCER

MIL·LENNI

Malgrat les aparents facilitats actuals de comunicacions i transports entre ambdós subcontinents i l'existència d'interessos comuns, sols una petita minoria de països d'un costat i l'altre de l'Atlàntic mantenen vincles diplomàtics, econòmics o culturals permanents. Per part d'Hispanoamèrica caldria citar Cuba i el Brasil, i actualment Veneçuela. A l'Àfrica subsahariana esmentaríem Angola, el Senegal i Nigèria. En termes generals, les relacions d'ambdós continents es poden qualificar com a de baixa intensitat. Tanmateix, l'exemple de Cuba com un dels principals exponents de cooperació amb l'Àfrica subsahariana a escala mundial, especialment en l'àmbit de l'educació i de la salut, ha passat pràcticament inadvertit. Les relacions del Brasil tenen evidentment un caràcter econòmic i cultural, i si en les de Mèxic prevalen les culturals, en les de l'Argentina destaquen les comercials. A aquest reduït grup de països s'hi suma actualment Veneçuela, que disposa

EVOLUCIÓ DE LES RELACIONS IBEROAMÈRICA – ÀFRICA SUBSAHARIANA (SEGLE XVI – 2008)

Període	Característiques
Segles XVI-XIX	Relacions mediatitzades per Europa - triangulació (Europa - Àfrica - Amèrica) (colonització americana - esclavitud africana)
Segle XIX 1960/1970	Interrupció de les relacions (excepte, parcialment, el Brasil) (independències americanes – colonització de l'Àfrica negra)
1960/ 1970 - ...	Relacions directes i poc intenses entre estats (independències africanes)

COMUNICACIONS AÈRIES ACTUALS (2008) ÀFRICA SUBSAHARIANA-IBEROAMÈRICA

d'un viceministre de Relacions Exteriors per a Àfrica i s'ha proposat com a meta la intensificació de les seves relacions amb aquest subcontinent.

D'altra banda, la falta de contactes i de comunicacions, així com l'absència d'una voluntat política constitueixen un seriós impediment per al desenvolupament de les relacions entre països d'ambdós continents.

Com a exemple, les comunicacions aèries directes entre Iberoamèrica i l'Àfrica subsahariana són molt limitades: uneixen dues ciutats i un aeroport afri-

cà (Johannesburg i Luanda; Sal en Cap Verd), un itinerari triangular (via Europa) condicionat pels impediments per a l'obtenció de visats de trànsit.

Les tres etapes en les relacions entre l'Àfrica subsahariana i Iberoamèrica són bastant indicatives de l'evolució de la societat internacional, i per aconseguir una cooperació real entre ambdós subcontinents seria necessari intensificar els contactes horitzontals Sud-Sud davant la verticalitat actual Nord-Sud. L'africania constituïria, llavors, un vincle que uniria amb dos subcontinents.

BIBLIOGRAFÍA AFROIBEROAMERICANA

(libros en español)

Luis Beltrán (2008)

I. Obras de carácter general

A. De ámbito continental

- 1.-Álvarez Nazario, Manuel: El elemento afronegroide en el español de Puerto Rico. Contribución al estudio del negro en América.
Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan 1974 (2ª edición), 489p.
- 2.- Andrews, George Reid: Afro-Latinoamérica 1800-2000
Iberoamericana/Vervuert, Madrid/Frankfurt 2006, 378 p.
- 3.- Bastide, Roger: Las Américas Negras. Las civilizaciones africanas en el Nuevo Mundo. (trad. del francés)
Alianza Editorial, Madrid 1969, 225p.
- 4.- Gallardo, Jorge Emilio: Presencia Africana en la Cultura de América latina.
Editorial F. García Cambeiro, Buenos Aires 1986, 128 p.
- 5.- Gutiérrez Azopardo, Ildefonso: La población negra de América.
Editorial El Búho, Bogotá 2000, 291 p.
- 6.- Jahn, Janheinz: Muntu: Las culturas neoafricanas. (trad. del alemán)
Fondo de Cultura Económica, México 1963, 348 p.
- 7.-León, Argeliers: Tras las huellas de las civilizaciones negras de América.
Fundación Fernando Ortiz, La Habana 2001, 276 p.
- 8.- Martínez Montiel, Luz María: Negros en América.
Editorial Mapfre, Madrid 1969, 225 p.
- 9.- Moreno Fraginals, Manuel (comp): África en América Latina.
Siglo XXI Editores/UNESCO, México/París 1977, 348 p.
- 10.- Nitoburg, Edward (comp): Los africanos en el Nuevo Mundo. El elemento negroide en la formación de las nacionalidades de América. (trad. del ruso)
Editorial Progreso, Moscú 1991, 403 p.
- 11.- Picotti, Dina: La presencia africana en nuestra identidad.
Editorial del Sol, Buenos Aires 1998, 228 p.
- 12.- Pollak-Eltz, Agelina: Panorama de estudios afroamericanos.
U.C.A.B, Caracas 1972, 63 p.
- 13.- Uya, Okon Edet: Historia africana y afroamerica. Cinco problemas de metodología y perspectivas. (trad. del inglés)
Editorial de Belgrano, Buenos Aires 1990, 101 p.
- 14.- Introducción a la cultura africana en América Latina.
UNESCO, París 1979 (2ª edición) 2060 p.

B. De ámbito regional

- 15.- Martínez Montiel, Luz María (comp): Presencia africana en México.
Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, México 1994, 573 p.
- 16.- Martínez Montiel, Luz María (comp): Presencia africana en Centroamérica.
Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, México 1993, 292 p.
- 17.- Martínez Montiel, Luz María (comp): Presencia africana en el Caribe.
Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, México 1995, 652 p.

- 18.- Martínez Montiel, Luz María (comp): Presencia africana en Sudamérica.
Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, México 1995, 654 p.
- 19.- Ortiz Oderigo, Néstor: Aspectos de la cultura africana en el Río de la Plata.
Editorial Plus Ultra, Buenos Aires 1976, 200 p.

C. Esclavitud

- 20.- Klein, Herbert, S.: La esclavitud africana en América Latina y el Caribe. (Trad. Del ingles)
Alianza América, Madrid 1996, 191 p.
- 21.- Lucena Salmoral, Manuel: Los códigos negros de la América española.
Edic. UNESCO / Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares 2000 (2º edición), 328 p.
- 22.- Lucena Salmoral, Manuel: La esclavitud en la América española.
CESLA, Universidad de Varsovia, Varsovia 2002 (2º edición), 408 p.
- 23.- Mellafe, Rolando: La esclavitud en Hispanoamérica
Eudeba, Buenos Aires 1964, 115 p.
- 24.- Thomas, Hugh: La trata de esclavos (Historia de la trata de seres humanos 1440 a 1870).
Planeta, Barcelona 1998, 898 p.
- 25.- Saco, José Antonio: Historia de la Esclavitud.
Ed. Alameda 1955, 397 p.

II. Repertorio de especialistas (incl. bibliografía)

- 25.- Beltrán, Luis: Repertorio internacional de especialistas en la
Pollak-Eltz, Angelina. "africanía" (Estudios iberoamericanos).
Colección Africanía, Universidad de Alcalá/Universidad Católica Andrés Bello, Alcalá de
Henares/Caracas 2001, 268 .

IV. Revistas especializadas

América Negra (Bogotá); cesó de publicarse.
Afro-Hispanic Review (EEUU); en inglés.

V. Libros de Referencia en inglés

- 27.- Appiah, K. A. & Gates Jr, H.L. (comp): Africana. The Encyclopedia of the African and
African American Experience.
Basic Civitas Books, Nueva York 1999, 2095 p.
- 28.- Núñez, Benjamín: Dictionary of Afro – Latin American Civilization.
Greenwood Press, Westport/Londres 1979, 525 p.

VI. Documentación (soporte CD)

- 29.- Vila Vilar, Enriqueta (Comp): Afroamérica: Textos Historias. Colección Clásico Tavera.
Serie II. Vol. 7: Temática para la historia de Iberoamérica.
Biblioteca Nacional de España, Madrid, 1999.

QUADERNS PUBLICATS

1. Timor: genocidi i esperança. (F. S'Oliver d'Estellenc)
2. Deute extern: la pobresa que ens enriqueix. (Paz con dignidad)
3. El món maputxe. (Carolina Manque)
4. 2000, Any de la Cultura de Pau i No-violència. (Arcadi Oliveres)
5. Anar de compres i canviar el món: comerç just, consum responsable. (S'Altra Senalla)
6. Experiències de cooperació. (Nou Sud, Veïns, STEI)
7. L'antiracisme en l'àmbit internacional: propòsits i realitats. (Joan Comas)
8. Burundi: mirant amb esperança el futur. (Veïns sense Fronteres)
9. Fòrum Social Mundial: un altre món és possible. (Francisco Vera)
10. Balcans, l'oblit còmplice. (Bòsnia Viva)
11. Situació a Colòmbia: una altra realitat. (CEPAC)
12. Veneçuela: de la tragèdia de Vargas a la inclusió social. Una experiència veneçolana de gestió associativa. (EFIP)
13. Contra la pena de mort. (Amnistia Internacional)
14. Salut reproductiva i cooperació per al desenvolupament. (Mallorca Solidària)
15. La lluita contra la sida a Àfrica. (Metges del Món)
16. El microcrèdit: a quines necessitats respon?. (F. Vicenç Ferrer)
17. La perspectiva de gènere a Àfrica. (Centre africà per les dones)
18. El conflicte del Sàhara Occidental. (Associació Poble Saharai)
19. Construir la pau: els conflictes oblidats i el nou conflicte global. (OIKOS)
20. Els camps de l'oblit. (Associació Catalana per la pau)
21. La mutilació genital femenina. (Direcció General de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor)
22. Accés a medicaments essencials: un dret per a totes les poblacions del món (Metges sense Fronteres)
23. Aproximació a la problemàtica dels infants, dels joves i de les "maras" en situació de risc a Nicaragua i al Salvador (Fundació Diagrama)
24. Globalització i migració: les dones musulmanes immigrants a Europa (Nadia Nair)
25. La situació de les maquiles a Centreamèrica (Fundació Pau i Solidaritat)
26. Perú: quan l'educació encara és esperança (Ensenyants Solidaris)
27. Indígenes (Survival Internacional)
28. Hondures: de la Serra de Tramuntana a la Serralada del Merendón" (Cruz Roja)
29. Objectius del mil·leni. Balenç 2005 (Coordinadora d'ONGD de les Illes Balears)
30. Educació pel desenvolupament, una estratègia de cooperació imprescindible (Coordinadora de ONGD para el Desarrollo-España)
31. La discapacitat dins el projecte integral de la Fundación Vicente Ferrer (Anantapur)
32. El turisme com a eina de desenvolupament (Joan Miralles Plantalamor i Antònia Rosselló Campins)
33. La convocatòria de Cooperants. Testimonis i experiències (Direcció General de Cooperació)
34. La dona invisible: la dona senegalesa com a motor de desenvolupament (Assemblea de Cooperació per la Pau)
35. Explotació sexual infantil (Unicef)
36. Drets Humans i Salut (Metges del Món)
37. El Moviment dels Camperols Sense Terra (Helinair Souza e Silva)
38. El Mur que empresona Palestina (Taula per Palestina, Oikos)
39. Crisi alimentària (Veterinaris sense Fronteres)

**Govern
de les Illes Balears**

Conselleria d'Afers Socials,
Promoció i Immigració
Direcció General de Cooperació

PAPER RECICLAT
I ECOLÒGIC